

Torsdag med THORS

9.2.84

HÄMTA är ett besvärligt ord som i dag blir föremål för en längre utredning – och när ni väl hämtat er efter den bör ni nog kunna använda ordet rätt **FRAMDELES** ...

"Kan verbet hämta alls användas (utom i finlandssvensk text)? Går det att skriva **bringa** i stället?"

Verbet **hämta** är sedan länge känt som en utpräglad finlandism, nämligen i betydelsen "komma med någonting, ha med sig någonting", t.ex. i den finlandssvenska satsen "Här hämtar jag lite blommor åt födelsedagsbarnet". Satser av liknande slag, där **hämta** betyder "ha med sig" känner vi förmodligen väl till. Den första frågan blir: "Vad heter det i standardsvenska i en liknande situation?" Vanligt är uttrycket **ha med sig**, likaså **komma med**, t.ex. i den ovan citerade satsen: "Här kommer jag med lite blommor till födelsedagsbarnet"; också **ha med sig** kan användas i satsen.

Den andra frågan i sammanhanget är: "Kan **hämta** överhuvudtaget brukas i standardsvenska?" Det kan det visst. I bakgrunden skymtar mer eller mindre tydligt innebörden "gå någonstans för att avhämta, ta med sig någonting eller någon". Man säger sålunda t.ex. **Polisen hämtade Andersson; Vi måste bestämt hämta en läkare**. Före en tillställning kan det heta **Hämtning sker kl. 24**, dvs. taxibilar kommer vid 12-draget på natten och avhämtar gästerna. **Avhämta** är f.ö. ett fullt gångbart ord, också i Sverige.

Språkmän har redan i början av seklet insett att den speciella finländska användningen av **hämta** i betydelsen "ha med sig" har uppkommit genom felaktig återgivning av det vanliga finska verbet **tuoda**.

Hur är det med verbet **bringa** som motsvarighet till **hämta**? Om vi använder **bringa**, så gör vi inte saken bättre. Ordet är ett lånord från det tyska **bringen** och har inte någonsin blivit riktigt hemmastatt i svenskan; vissa sammansättningar som **inbringa** "avkasta" är dock ganska vanliga, t.ex. "Auktionen inbringade mindre än de hoppats". Det engelska (**to**) **bring** är vanligt, t.ex. "He brought me a glass of wine" – på svenska "Han hade med sig ett glas vin till mig".

"Går det att använda ordet **framledes** eller måste man alltid skriva **framdeles** i stället?"

Framledes hette det ursprungligen, en bildning med samma gamla efterled **led** "väg", som vi ännu har i **anorledes**. Vid sammansättningen med **fram-** beträffar, så lyder den sedan länge normalt **framdeles**; det ursprungliga **framledes** finns möjligen i avsiktligt arkaiserande, dvs. ålderdomligt språk.

För några veckor sedan ingick det i Hbl en artikel om gamla ord på Kökar. Artikeln har lockat två läsare till frågor om ett par av orden. Det ena skall behandlas här; det andra tar jag upp inom kort. I dag är det fråga om **häv**, som finns i olika landsändar – en läsare känner det från gammalt helsingforsspråk, en annan från västnyländskan – och det är välkänt för mig från Österbotten. Ordet betyder "duktig, bra" och används ofta i nekande satser, t.ex. "He e int' na hävt me' an", dvs. "Det är inte något vidare bevänt med honom". Ordet är känt från äldre skriftspråk, t.ex. från ärkebiskop Laurentius Petri, bror till den berömda Olaus Petri.

Häv – som f.ö. finns i andra nordiska språk – är en bildning till **hava** och har egentligen betydelse "värd att ha".

Carl-Eric Thors

Torsdag med THORS

16.2.84

KAPSON hör till de ord prof. Thors tar upp i dagens språkspalt; ni som vill fråga om något annat behöver inte lägga kapson på er frågvishet! Brev till "Torsdag med Thors" kan adresseras till Hbl:s redaktion, Mannerheimv. 18, 00100 Helsingfors 10.

Vad betyder det **kapson** som ingår i uttrycket "lägga kapson på något"? **Kapson** är egentligen en lädergrimma som spänns fast vid ett hästhuvud, t.ex. vid dressyr. Ordet uttalas med tonvikt på senare stavelsen och denna har långt o. Uttalet kan anges så här: **kapsón**.

Märkligt är ursprunget till ordet: det är lånat från det lågtyska **kapsun**, men detta kommer ytterst från italienskans **cavezzone** – en bildning till **cavezza** "grimma". Ordet förekommer väl i allmännare språkbruk just i den fras som frågaren nämner: **lägga (sätta) kapson på något** "underkuva, hålla i schack".

"Varifrån kommer det bekanta uttrycket **ta kål på**", frågar det.

Det innehåller faktiskt vårt vanliga grönsaksnamn **kål**. Uttrycket brukades förr också i formen **hacka kål av någon**, som användes i betydelsen "tillintetgöra", "få bukt med", således i samma betydelse som det vanligare **ta kål på**.

(Det kan tilläggas att också namnet på en annan maträtt förekommer i ett liknande uttryck, som används om människor, nämligen **göra kalops av någon**, åtminstone förr även **bulta någon till kalops** "illa tilltyga någon".)

Man ser ibland stavningen **göra kol på någon**, men det är vilseledande i fråga om uttryckets ursprung.

En annan läsare frågar om ursprunget till ordet **hanrej**.

Ordet som ju betyder "en gift man, vars hustru är otrogen" är lån från tyskan. Det tyska **Hahnrei** har samma innebörd som det svenska ordet. Vad ordets etymologi angår, har jag sökt besked hos de lärda norrmännen Falk och Torp. I sin "norsk-danska" etymologiska ordbok anser de att **hanrej** egentligen är samma ord som ett äldre tyskt **Hahnreh**, egentligen "kapun" (kastrerad tupp). Senare leden i detta är **Reh** "rådjur": för att känna igen kapunerna bland andra tuppar, skar man sporrarna av dem och fäste dem uppe i kammen. (Det anses f.ö. att vårt uttryck "sätta horn på någon", dvs. bedraga sin äkta man, har sitt ursprung i seden att sätta sporrar på kastrerade tuppar) – Förra leden i **hanrej** är givetvis **hane** "tupp" och motsvarande ord i andra germanska språk.

Samma läsare frågar om ursprunget till det dialektala västnyländska **permenta** "bråka", använt om envisa eller olydiga hästar eller kor.

Jag har visserligen aldrig hört det västnyländska ordet, men fick genast en association med ett ord från min centralösterbottens hembygd, om vilket jag en gång skrivit en liten utredning. Det ordet är **pärria** "retas", på andra håll i Österbotten också "streta emot". Jag skrev då att **pärria** är bildat till det äldre svenska **perlamente** "gräl, bråk, oväsen" (i nutida rikssvenska dialekter levande i verben **perlementa**, **pelmenta**). Detta **perlamente** är enligt min mening samma ord som det "förkortade" österbottenska **pärria** och som det västnyländska **permenta**. Den yttersta grunden till det äldre svenska **perlamente** "bråk m.m." är det välkända ordet för "riksmöte" (parlament), men ursprungligen "samtal", en bildning till det ord som i nutida franska lever som **parler** "talar".

Carl-Eric Thors